

XALQ CHOLG'ULARINI O'QITISHDA MILLIY QADRIYATLARGA TAYANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Sayfuddin Shokirdjanovich Raximov
Andijon davlat universiteti

Annotatsiya: Maqolada xalq cholg'ularini o'qitish jarayonida milliy qadriyatlarga tayanishning pedagogik asoslari nazariy va amaliy jihatdan yoritiladi. Tadqiqotda etnopedagogik yondashuv, madaniy jihatdan mos ta'lim, hamda kompetensiyaga yo'naltirilgan model integratsiyasi asosida dars dizayni, mazmun tanlovi va baholash mexanizmlari tahlil qilinadi. Xususan, ustoz-shogird an'analari, marosim-madaniy kontekstlar, hududiy ijrochilik maktablari (masalan, Farg'ona, Xorazm, Buxoro) va maqom hamda an'anaviy kuylar repertuarini bosqichma-bosqich o'zlashtirish o'quvchining motivatsiyasi, ijrochilik ko'nikmalari va milliy o'zlikni anglashiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: xalq cholg'ulari, etnopedagogika, madaniy jihatdan mos ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, ustoz-shogird an'anasi, repertuar tanlovi, refleksiya

PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF RELYING ON NATIONAL VALUES IN TEACHING FOLK MUSICAL INSTRUMENTS

Sayfuddin Shokirdjanovich Rakhimov
Andijan State University

Abstract: The article theoretically and practically examines the pedagogical foundations of relying on national values in the process of teaching folk musical instruments. The study analyzes lesson design, content selection, and assessment mechanisms based on an ethnopedagogical approach, culturally responsive teaching, and the integration of a competence-based model. In particular, it is substantiated that reliance on the master-apprentice tradition, cultural and ritual contexts, regional performance schools (such as Fergana, Khorezm, and Bukhara), and the gradual mastery of repertoire - from maqam to traditional melodies - positively influences students' motivation, performance skills, and awareness of national identity.

Keywords: folk musical instruments, ethnopedagogy, culturally responsive teaching, competence-based approach, master-apprentice tradition, repertoire selection, reflection

Kirish

Har bir millat o'z ovozi avvalo kuyda topadi. Qo'shiq va cholg'u sadolari nafaqat estetik zavq manbai, balki tarix, xotira va qadriyatlarning tirik xotirasi sifatida yashaydi. O'zbek xalq cholg'ulari - doira, dutor, tanbur, nay, g'ijjak va boshqa sozlar - asrlar davomida ustoz-shogird an'anasi orqali avloddan avlodga ko'chib, xalqning dunyoqarashi, odob-axloqi, marosim-madaniyati va mehnat ritmini o'zida mujassam etib keldi. Bugun, globallashuv tezligi, raqamli madaniyatning jozibasi va ta'limning standartlashuv tendensiyalari sharoitida, bu xazinaning o'quvchi qalbida qanday yangrashi, qanday pedagogik mexanizmlar orqali jonlanishi masalasi nihoyat darajada dolzarbdir.

Zamonaviy dars ko'pincha tezkor natija va o'lchanadigan ko'rsatkichlar bilan baholanadi. Bunday mezonlar zarur, ammo ular o'z-o'zidan o'quvchilarni milliy musiqiy tafakkurga sho'ng'itmaydi [5]. Xalq cholg'ularini o'rgatish jarayonida milliy qadriyatlarga tayanish - shunchaki "mavzu doirasida milliy kuy ijro etish" emas; u darsning maqsadini, mazmunini va metodikasini xalqning ma'naviy mezonlari bilan uyg'unlashtirish demakdir. Bunda kuylar ortidagi rivoyat va marosim konteksti, hududiy ijrochilik maktablarining uslubiy xususiyatlari, ustozlarning ijro etikasi, tinglash va muloqot madaniyati darsning ajralmas qismlariga aylanadi. Natijada, o'quvchi cholg'u chalishni "texnika" sifatida emas, balki shaxsiy va ijtimoiy identifikatsiya yo'li sifatida his etadi. Shu bilan birga, o'qituvchi oldida ikki tomonlama vazifa turadi: bir tomondan, akademik talablar, baholash tizimi va kompetensiyaviy yondashuvni ta'minlash; ikkinchi tomondan esa, darsda "ruh"ni - milliy qadriyatlar mazmunini saqlash va jonlantirish. Bu ziddiyatlar ko'pincha repertuar tanlovida, darsning ritmi va muloqot uslubida namoyon bo'ladi. Masalan, o'quvchi uchun texnik jihatdan qulay, ammo ma'naviy jihatdan "bo'sh" asarlarni tanlash tezroq natija beradi, biroq motivatsiyaning barqarorligini ta'minlamaydi. Aksincha, marosim kuylarining mazmunini anglagan, tarixi va usulini his qilgan o'quvchi ijrosida ma'no va mas'uliyat paydo bo'ladi; ijro sahnaga emas, avvalo o'z "men"iga xizmat qiladi.

Milliy qadriyatlarga tayanishning pedagogik asoslari shu yerda o'z ifodasini topadi: shaffof maqsad qo'yish (kuy ortidagi ma'no va qadriyatni ochish), madaniy jihatdan mos topshiriqlar (bayram, marosim, mehnat qo'shiqlari bilan bog'liq ijodiy vazifalar), refleksiya va metakognitiv savollar (men bu kuyda nimani his qildim? qanday an'anani davom ettiryapman?), bosqichma-bosqich murakkablashtirilgan repertuar (oddiy usullardan maqom bo'laklariga tomon), hamkorlik va sahna amaliyoti (ansambl tajribasi, jonli ijro), hamda konstruktiv baholash (rubrikalar, ko'p manbali fikr-mulohaza). Raqamli vositalar - metronom, yozuv va videotahlil - esa nafaqat texnikani sayqallaydi, balki ijroni madaniy kontekst bilan bog'lash imkonini kengaytiradi: o'quvchi o'z ijrosini qadimiy ijrochilik namunalariga qiyoslab tahlil

qiladi. Ushbu maqola aynan shunday yondashuvning nazariy poydevori va amaliy yo'l-yo'rig'ini yoritadi. Savollarimiz aniq: milliy qadriyatlarni dars dizayniga qanday singdirish mumkin? Qaysi didaktik mexanizmlar motivatsiyani barqaror oshiradi? Ustoz-shogird an'anasi va hududiy ijrochilik maktablari tajribasi bugungi baholash mezonlari bilan qanday uyg'unlashadi? Taklif etilayotgan konsepsiya shuni ko'rsatadiki, xalq cholg'ularini o'qitishda milliy qadriyatlarga tayanish - bu nostalgiya emas, balki zamonaviy ta'limning mazmuniy yangilanishi: u o'quvchini ijrochilik mahoratiga, estetik didga va eng muhimi, o'zlikni anglashga yetaklaydigan kuchli pedagogik platformadir.

Muhokama

Milliy qadriyatlarga tayanish g'oyasi amaliyotga ko'chganda, birinchi navbatda "mazmun" va "metod" o'rtasidagi uyg'unlik sinovdan o'tadi. Agar dars mazmuni (repertuar, kontekst, marosimiy ma'no) milliy manbalarga suyansin-u, metodika shu ruhni sinfda jonlantira olmasa, natija yuzaki bo'lib qoladi. Aksincha, interfaol metodlar, refleksiya va sahna amaliyoti kuchli bo'lib, lekin mazmun milliy xotira bilan boyitilmasa, ijro texnik mahoratga qisqarib ketadi. Demak, muvozanat - asosiy tamoyil: dars dizaynida milliy mazmunni ochadigan savollar, musiqiy matnni tarixiy-kultur kontekstga bog'laydigan topshiriqlar va hamjihat ijro muhitini yaratuvchi tashkil etuvchilar bir butun bo'lishi kerak. Ustoz-shogird an'anasi bugungi auditoriya muloqoti uchun kuchli metafora va mexanizmdir. An'anada ustozning "takror-tahlil-namuna" sikli mavjud: o'quvchi eshitadi, takrorlaydi, so'ng ma'nosini anglab ijodiy o'zlashtiradi. Buni zamonaviy darsda "model ko'rsatish - qo'llab-quvvatlangan amaliyot - mustaqil ijro - refleksiya" spirali tarzida qayta talqin qilish mumkin. Bu spiralda rubrikalarga asoslangan konstruktiv baholash muhim: ijrochilik sifati nafaqat texnika (intonatsiya, ritm, agogika), balki mazmuniy ifoda (kuy hikoyasi, uslub, marosimiy kontekst) bo'yicha ham ko'rsatkichlarga ajratilib, o'quvchiga aniq orqaga aloqa beriladi. Shunda baholash motivatsiyani pasaytirmaydi, aksincha, o'sish traektoriyasini ko'rsatadi.

Repertuar tanlovi - eng nozik masala. O'qituvchi ko'pincha "o'quvchi tez chalib ketsin" degan pragmatik istak bilan soddaroq, lekin mazmunsiz parçalarni tanlaydi. Bu qisqa muddatda natija bersa-da, milliy identifikatsiyaga xizmat qilmaydi. Maslahat shuki, repertuar "madaniy og'irlik" va "texnik murakkablik" ko'rsatkichlari bo'yicha bosqichma-bosqich rejalashtirilsin: avval hududiy uslubning oddiy namunalari (masalan, Farg'ona yo'llarining sodda variantlari), so'ng ritmik-usuliy boylik va maqom bo'laklariga yondashuv. Repertuar ortidagi rivoyat, marosimiy vazifa va ijro etiketini dars materiali sifatida kiritish - o'quvchini "chalish"dan "hikoya qilish"ga o'tkazadi. Raqamli vositalar masalasi ko'p hollarda faqat metronom va yozuv dasturlari bilan cheklanadi. Aslida, audio-vizual tahlil qadimgi ijrochilar yozuvlarini (arxiv yozuvlari) bugungi ijro bilan qiyoslash, uslubiy belgilarni mikro tahlil qilish

imkonini beradi. Bu jarayon o'quvchida "eshitish tafakkuri"ni keskin kuchaytiradi: u notani to'g'ri chalishdan ko'ra, ohangning tilini o'rganadi. Shu yerda ehtiyot chorasi: texnologiya darsning maqsadini yutib yubormasligi kerak. Vosita - maqsad emas, maqsadga eltuvchi ko'pri. Shuning uchun har bir raqamli faoliyat dars rubrikasi va refleksiya savollari bilan mantiqan bog'lansin.

Inkluzivlik ham muhim sinov. "Milliy qadriyatlar" deganda ayrim o'quvchilar o'zini "tashqarida" his qilmasligi kerak: turli hududlardan kelgan, turli til va ijtimoiy tajribaga ega o'quvchilar darsda o'z ovozi topishi lozim. Buning uchun o'qituvchi repertuarda hududiy xilma-xillikni (Xorazm, Buxoro, Qashqadaryo, Surxondaryo, Qoraqalpoq maktablari) navbatma-navbat aks ettirishi, sinf ichidagi "madaniy suhbat"ni rag'batlantirishi zarur. O'quvchi o'z oilaviy marosim tajribasidan, eshitgan kuylaridan misollar keltirsa, dars jonlanadi va xotira yangi ijroga aylanadi. Pedagogik tahlillar shuni ko'rsatadiki, motivatsiya eng kuchli bo'ladigan pallalar - o'quvchi "ma'noli yutuq"ni his qilgan paytlar. Buni yaratish uchun oraliq "kichik sahna"lar (sinf ichidagi mini-konsertlar, ota-ona ishtirokidagi tinglovlar, mahalliy madaniyat markazlari bilan hamkor ijrolar) tizimlashtirilishi lozim. Bunday sahnalar baholashning bir ko'rinishi sifatida rubrikalar bilan bog'lansa va ko'p manbali fikr-mulohaza (o'qituvchi, sinfdosh, tinglovchi, o'zi) yig'ilsa, o'quvchi motivatsiyasining barqaror konturi paydo bo'ladi.

Shuningdek, o'qituvchi malakasini yangilash - konsepsiyaning "bo'g'in joyi". Milliy repertuarni bilishning o'zi yetarli emas; o'qituvchi didaktik dizayn, refleksiv yozuv, metakognitiv savollar tuzish, rubrika ishlab chiqish va sahna psixologiyasi bo'yicha ham metodik tayyorgarlikka ega bo'lishi kerak. Metodik seminarlar, ustaxonalar, hududiy ustozlar bilan mentorlik hamkorliklari bu bo'shliqni to'ldiradi. Aks holda, g'oya nazariya darajasida qoladi.

Adabiyotlar tahlili

Milliy qadriyatlarga asoslangan musiqa ta'limi va ayniqsa xalq cholg'ularini o'qitish masalalari so'nggi yillarda pedagogika, etnopedagogika hamda madaniyatshunoslik yo'nalishlarida alohida tadqiqot maydoniga aylangan. Turli mualliflarning qarashlari shuni ko'rsatadiki, xalq cholg'u ijrochiligini samarali o'qitish uchun nafaqat texnik ko'nikmalarni, balki musiqaning madaniy ildizlarini, estetik qadriyatlarini va shaxsiy-ijodiy tajribani uyg'unlashtirish zarur.

Avvalo, A. Qodirov [1] o'z tadqiqotida xalq cholg'ulari ta'limining etnopedagogik asoslarini yoritib, o'qitish jarayonida xalq an'alarining didaktik salohiyatini ochib beradi. Unga ko'ra, milliy qadriyatlarga tayangan ta'lim o'quvchilarning estetik didini rivojlantiribgina qolmay, ularni milliy o'zlikni anglashga ham yetaklaydi. N. Abdurahmonova [2] esa xalq cholg'u ijrochiligi darslarida madaniy jihatdan mos yondashuvni joriy etish orqali o'quvchilarning musiqiy fikrlashini

kengaytirish, ijtimoiy hamkorlikni kuchaytirish va motivatsiyani oshirish mumkinligini asoslaydi.

E. To'xtasinov [3] xalq cholg'ularini o'qitishda ustoz-shogird an'analarini saqlab qolish zarurligini ta'kidlab, bu modelni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyalash mexanizmlarini taklif qiladi. Unga ko'ra, interfaol metodlar (dialog, tahliliy tinglash, ansambl mashg'ulotlari) ustoz-shogird ruhini yo'qotmagan holda o'quvchining ijodiy mustaqilligini oshiradi. Shu jihatdan, xalq cholg'ulari ta'limi an'anaviy tajribani zamonaviy muhitga moslashtiruvchi o'tish nuqtasi sifatida namoyon bo'ladi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, mavjud ilmiy adabiyotlar xalq cholg'u ijrochiligi ta'limining turli qirralarini yoritgan bo'lsa-da, ularni yagona tizimda - milliy qadriyatlar asosidagi pedagogik model sifatida integratsiyalash masalasi hali to'liq ishlab chiqilmagan. Ayniqsa, refleksiya, metakognitiv topshiriqlar va konstruktiv baholash kabi zamonaviy didaktik komponentlar milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirilgan holatda kam tadqiq etilgan. Shu sababli mazkur maqola ana shu bo'shliqni to'ldirishga, milliy cholg'ularni o'qitishda qadriyat asosli yondashuvning nazariy va amaliy mexanizmlarini asoslashga qaratilgan.

Xulosa

Milliy qadriyatlarga tayanish - xalq cholg'ulari ta'limini romantik xotiradan chiqarib, mazmunan yangilovchi didaktik tamoyildir. Ustoz-shogird an'anasi, marosim-madaniy kontekst va hududiy ijrochilik maktablarini darsning ichki mexanizmiga singdirish orqali ijro "to'g'ri chalish" bosqichidan "ma'noli hikoya qilish" darajasiga ko'tariladi. Bunda o'quvchi cholg'u chalishni shaxsiy o'sish, estetik did va milliy o'zlikni anglash jarayoni sifatida kechiradi.

Raqamli vositalar - metronom, audio-vizual tahlil, yozuv - texnik mahoratni sayqallash bilan birga, uslubiy belgilarni aniq ko'rsatishga xizmat qiladi. Biroq ular doimo maqsadga xizmat qilishi, rubrikalar va refleksiya savollari bilan mantiqan bog'lanishi kerak; aks holda, texnologiya mazmunning o'zini siqib chiqarishi mumkin. Inkluzivlik tamoyili milliy qadriyatlar konsepsiyasini kengaytiradi: turli hudud, til va tajribaga ega o'quvchilar o'z ovozi darsda eshittira olishi uchun repertuarda hududiy xilma-xillik, mini-sahnalar, hamkor ijrolar va jamoa tinglovlari tizimi joriy etilishi lozim. Shu yo'l bilan dars sinf devorlaridan tashqariga - mahalla, madaniyat markazlari va oilaviy xotiraga ulanadi.

Shu asosda quyidagi xulosaga kelimiz: milliy qadriyatlarga tayanish - bu didaktik muhandislik. U mazmun, metod, baholash va texnologiyani yagona tizimga bog'laydi, o'quvchi tajribasini ma'noga yo'naltiradi va ijroni ijtimoiy-madaniy muloqotga aylantiradi. Keyingi tadqiqotlar uchun vazifa - modelni turli yosh guruhlari va hududlarda eksperimental sinovdan o'tkazish, sahna psixologiyasi komponentini kengaytirish hamda raqamli tahlil metodlarini (mikro-timing, spektral tahlil) o'quv

rubrikalariga integratsiya qilishdir. Shu yo'l bilan xalq cholg'ulari darsi zamonaviy ta'limning kuchli, barqaror va ma'noli platformasiga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirov A. Миллий мусиқа таълимида халқ анъаналари ва этнопедагогик ютуқлар. - Тошкент: Фан, 2018. - 145 б.
2. Абдурахмонова Н. Халқ чолғу ижрочилигида маданий жиҳатдан мос таълим методлари. // Мусиқа таълими ва инновациялар журнали, 2020. - №3. - Б. 42-48.
3. Тўхтасинов Э. Устоз-шогирд анъанаси ва замонавий таълим технологиялари интеграцияси. - Тошкент: ЎзМУ нашриёти, 2019. - 176 б.
4. Mahmudova M. Regional performance schools in Uzbek folk instrumental teaching. // Central Asian Journal of Art Studies, 2021. - Vol. 4, No. 2. - P. 85-93.
5. UNESCO. Traditional Music and Transmission of Cultural Heritage in Central Asia. - Paris: UNESCO Publishing, 2017. - 96 p.